

Dr Mirosław Białous

Kustosz zabytkowego Cmentarza Prawosławnego

na Woli w Warszawie

Autoreferat

1. **Imię i nazwisko:** dr Mirosław Białous

2. **Posiadane dyplomy, stopnie naukowe i świadectwa z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytuł rozprawy doktorskiej**

10. 06. 2002 – dyplom potwierdzający uzyskanie tytułu **magistra teologii, sekcja prawosławna** Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie;

27. 06. 2002 – świadectwo potwierdzające ukończenie **Studium Pedagogiki i Etyki** Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie;

30. 09. 2011 – dyplom potwierdzający ukończenie studiów doktoranckich w zakresie **nauk teologicznych teologii prawosławnej** na Wydziale Teologicznym ChAT w Warszawie;

28. 05. 2013 – dyplom potwierdzający uzyskanie stopnia naukowego **doktora nauk humanistycznych w zakresie historii starożytnej** na Wydziale Nauk Historycznych i Społecznych Uniwersytetu im. Kardynała Stefana Wyszyńskiego na podstawie obronionej rozprawy doktorskiej pt. *Ascetyczny wymiar chrześcijańskiej pokuty. Studium historyczno-patrystyczne*. Promotorem dysertacji był ks. prof. dr hab. Józef Naumowicz, recenzentami zaś byli: ks. prof. Tadeusz Kozłowski i prof. Antoni Mironowicz. Stopień naukowy doktora historii nadano uchwałą Rady Wydziału Nauk Historycznych i Społecznych dnia 3 grudnia 2012 r.

3. **Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu** – Od 2002 roku Kustosz zabytkowego Cmentarza Prawosławnego na Woli w Warszawie

4. Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytułach w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595 ze zm.):

a) Tytuł osiągnięcia naukowego:

Antropologiczny wymiar eklezjalnej misyjności na przykładzie doświadczeń kerygmatycznych Prawosławnej Cerkwi Rosyjskiej w okresie XVII-XIX wieku

b) Na osiągnięcie naukowe składa się monografia

Białous M., *Antropologiczny wymiar eklezjalnej misyjności na przykładzie doświadczeń kerygmatycznych Prawosławnej Cerkwi Rosyjskiej w okresie XVII-XIX wieku*, Wydawnictwo Bratczyk Hajnówka 2018 r. ISBN, 978-83-65594-23-5, ss. 365

c) Omówienie celu naukowego ww. pracy i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania

CEL MONOGRAFII

Cel niniejszego opracowania został podyktowany potrzebą chwili. Zarówno uwarunkowania polityczne naszego Państwa, zwłaszcza w dziedzinie polityki zagranicznej jak i profil demograficzny (faktyczna, acz mało uwzględniana różnorodność wyznaniowa i narodowościowa) ewokuje szereg pytań i problemów. Są one zasadniczym przedmiotem propagandowym, warto więc, by stały się inspiracją refleksji naukowej, zwłaszcza teologicznej.

Antropologia bowiem, wynikając z jednoznacznie pojmowanej wizji eklezjalnej stanowi istotny punkt odniesienia dla każdego charakteru relacji zachodzących pomiędzy określonymi osobami czy grupami osób. Przejaskrawianie różnic, sytuowanie się w atmosferze wrogości obserwowane w polityce ostatnich lat jednoznacznie musi skłonić do zatroskania o właściwy wymiar międzyludzkich odniesień. Antyrosyjska propaganda stawia pytanie o prawdę dotyczącą naszego wschodniego sąsiada, eksponowanie istotnie większościowej, rzymskokatolickiej formacji duchowej w sposób automatyczny odsuwa w cień dokonania innych religii historycznych, zwłaszcza Prawosławia i judaizmu (faktycznie niemal nieobecnego w kształtowaniu współczesnego obrazu Polski).

Z uwagi na powyższe dysertację można określić jako studium teologiczno-historyczne, przedmiotem którego jest pojawiający się w historii Rosji fenomen powiązania rozwoju Prawosławia z rozwojem terytorialnym Państwa. Analiza powyższego teologiczno-socjologicznego fenomenu, któremu nadałem miano Misji Rosyjskiej, koncentruje się na

swym antropologicznym aspekcie, by za jego pośrednictwem zaprezentować misyjność eklezjalną wraz z jej uwarunkowaniami psychologicznymi i obyczajowymi. Innymi słowy, chodzi o nieco odmienne od dotychczasowego spojrzenie na państwo i na człowieka: rozwój państwowy nie musi oznaczać niewolenia go strukturami biurokratyczno-gospodarczymi, lecz zwłaszcza nieść mu pomoc w rozwoju zarówno cywilizacyjnym jak i duchowym. Taka jest bowiem i była od początku natura apostolatu.

Warto zauważyć, iż w polskiej literaturze teologicznej brak publikacji tak głęboko wnioskującej w omawiany problem, a za jego pośrednictwem bezstronnie i z naukowym obiektywizmem prezentującym jakość historyczną i teologiczną Państwa Rosyjskiego.

Wybór takiego ujęcia tematu też nie był przypadkowy: zbyt łatwo do religijno-społecznych uwarunkowań rozwoju Państwa Rosyjskiego odnosi się termin *ekspansjonizm* jako kategoria w sposób zasadniczy ujmująca socjologiczny wymiar przedmiotowej państwowości. Jestem przekonany, iż uwzględnienie naturalnego ciągu historycznego:

Święta Ruś – Carstwo Rosyjskie – Imperium Rosyjskie,

a poprzez nie dostrzeżenie „noworeligijnego” (czyli ateistycznego) wymiaru fenomenu Związku Radzieckiego będzie „modelem” bardziej odpowiadającym prawdzie, zwłaszcza w kontekście religijnego Odrodzenia we współczesności.

Doskonałą pomocą w tak prowadzonej refleksji naukowej okazał się *Tekst Źródłowy*, czyli dziewiętnastowieczny, niekompletny, acz ponad tysiącstronicowy rosyjskojęzyczny reprezentant dziewiętnastowiecznej „teologii odrodzenia” opracowany przez anonimowego mnicha ze Świętej Góry Atos. Wykorzystano wyłącznie jego fragmenty, aczkolwiek tworzą one tryptyk ideowy, ukazując misję w aspekcie grzeszności człowieka, boskiego wymiaru przedmiotu kerygmy i grzesznej niedoskonałości bytu ludzkiego. W ten sposób przybliżono nie tylko nowe ujęcie problematyki, lecz i przykład dzieła zaistniałego nie na terenie rosyjskim, lecz poza nim, na terenie gwarantującym obiektywizm i duchową wnikliwość przeprowadzonych analiz.

Zasadniczy cel monografii nie nosi jednak znamion historiozoficznych, nie chodzi bowiem o przekonaniu Odbiorcy *de invincibilitate Orientis* [o niezwyciężoności Wschodu] czy jego wysokim poziomie oświecenia duchowego, zwłaszcza w pierwszym tysiącleciu. Mam nadzieję, iż takie podejście do tematu, jakie reprezentuje niniejsza monografia sprzyjać będzie ważnym korektom mentalnym odnośnie do relacji polsko-rosyjskich, zwłaszcza na płaszczyźnie interkonfesyjnej. Z tego powodu nie brak niezbędnych odniesień historycznych i geograficznych, teologicznych i socjologicznych, lecz wszystko skoncentrowano na Misji Rosyjskiej jako symbolu państwowego rozwoju.

Niniejsza dysertacja została potraktowana jako rodzaj ikony na cześć Przenajświętszej Trójcy – przeto większość rozdziałów charakteryzuje trójdzielność. Ważne miejsce przyznano też analizie dogmatycznej, której podporządkowano nawet wymiar historyczny opracowania. Stało się tak, bo chyba nigdy historia świata nie potrzebowała bardziej jednoznacznej odpowiedzi na pytanie: gdzie i jak szukać „ortodoksyjnej Ortodoksji”, podobnie jak nigdy w tak gorączkowy sposób nie pragnęła odnaleźć siebie w kontekstach autentycznej wiary i niezakłamanej antropologii.

BUDOWA MONOGRAFII I OPIS JEJ KLUCZOWYCH ROZDZIAŁÓW

Bogaty i zróżnicowany wymiar treściowy niniejszego opracowania ujęto w formę sześciu rozdziałów, z których niemal każdy z natury rzeczy charakteryzuje się dominantą innych dyscyplin naukowych. Całość poprzedza Wstęp, a zamyka Zakończenie, po którym zamieszczono zarys wykorzystanej Bibliografii.

Zarysowany period dziejów rosyjskich wydaje się również istotny dla wykształtowania odpowiedniego nastawienia historycznego. Barwna narracja, mnogość szczegółów, wyraźne rozróżnienie warstwy faktograficznej i komentatorskiej sprawia, iż prezentowane wydarzenia, choć wydobywane „z dziejowej pomrocy” bądź dotyczące odległych i egzotycznych ludów (syberyjskich, chińskich czy mongolskich) stają się nam bliższe i pozwalają lepiej rozumieć zachodzące współcześnie relacje wewnątrzpaństwowe czy międzywyznaniowe. Tekst publikacji prowadzi nas od Wielkiej Smuty do połowy wieku XIX, gdy Imperium Rosyjskie osiągało apogeum swego rozwoju.

Zasadniczą myślą konstrukcyjną dysertacji jest złożona w dwu rozdziałów preparacja do zasadniczego tematu (Wstęp i rozdział pierwszy), rozdziały od drugiego do piątego koncentrują się na poszczególnych segmentach tytułu. Odpowiednio:

- drugi na wymiarze antropologicznym problemu dysertacji
- trzeci poświęcony jest refleksji teologicznej nad fenomenem Misji
- czwarty przedstawia fenomenologiczny wymiar Misji
- piąty skupia się na jej historycznym wymiarze.

Rozdział szósty, a w pewny sensie również Zakończenie stanowią rodzaj podsumowania: ostatni rozdział dysertacji omawia cywilizacyjne zdobycze chrześcijaństwa na terenie objętym Misją, Zakończenie zaś odwołuje się do teologicznej perspektywy i znaczenia omówionych zagadnień.

Rozbudowanie **Wstępu** podyktowane było wspomnianą powyżej „intencją preparacyjną”, odwołaniem do zagadnień nie stanowiących bezpośrednio wykorzystanych elementów pola semantycznego tematu dysertacji, lecz podobnie jak w Rozdziale pierwszym jego struktura jest trójstopniowa:

- stopień pierwszy poświęcono charakterystyce dziewiętnastowiecznej myśli teologicznej i epoce, na tle której się ona rozwija;
- stopień drugi omawia pokrótce *Tekst Źródłowy*;
- stopień trzeci poświęcono szczegółowemu omówieniu zagadnieniom treściowym i formalnym, gdzie zawarto pokrótce charakterystykę i zakres problematyki oraz sposób dokonywania jej analiz.

W **rozdziale pierwszym** przekaz treściowy jest określony *par excellence* eklezjologicznie, chodzi bowiem o odpowiedź na najbardziej fundamentalne pytania, bez których prezentacja treści tematycznych byłaby niemożliwa. A zatem pierwsze pytanie dotyczy natury misyjnej Kościoła chrześcijańskiego rozważanej w kontekście Deklaracji Inicjalnej Chrystusa (*Mt 16, 16-18*) i Pańskiego nakazu misyjnego (*Mt 28, 16-20*). W obu wskazanych perykopach mieści się nie tylko zasadniczy wymiar eklezjalny, lecz także uwarunkowania kwestii poruszonych w późniejszym etapie narracji.

Drugi segment tego rozdziału stanowi rozwinięcie najważniejszych tez związanych z Deklaracją. Z przeprowadzonej analizy wynika, iż Eklezja Chrystusa trwa w nieustannym rozwoju, a jej zasadnicze zręby stanowią kontynuację starotestamentowej tradycji Chrześcijańskiej *qahal* i prorockiej rzeczywistości.

Ten prorocki wymiar rozwija segment trzeci, skoncentrowany na Chrystusowym nakazie misyjnym. W ten sposób przygotowano swoistą komparację realizacji Misji z zaleceniem realizacji Nakazu i poszerzeniem ideowym wysiłku misjonarzy z analogicznymi działaniami uczniów Chrystusa.

Jak widać, rozdział ten pomyślano jako teologiczne preludium do kwestii omawianych w dalszych rozdziałach.

Rozdział drugi wyjaśniając pierwszy segment tytułu stanowi zarazem traktat antropologiczny, pojmowany jednak w aspekcie najbardziej utrudniającym przebieg działalności misyjnej – w aspekcie hamartiologicznym. Rozdział ten również podzielono na trzy segmenty:

- pierwszy określa hamartiologiczną jakość egzystencjalną
- drugi ujawnia szansę poznawania Zbawczej Nauki
- trzeci prowadzi do refleksji na temat Przebóstwienia.

Grzech określa ziemski wymiar człowieczeństwa, nie może być jednak uznany za coś naturalnego ani akceptowalnego.

Zasadniczą podstawą tego rozdziału jest druga część *Tekstu Źródłowego*, zatytułowana przez autora dysertacji *Grzesznością człowieka*.

Problematyka **rozdziału trzeciego** to teologiczna refleksja nad fenomenem kerygmatu wzbogacona odwołaniami fenomenologicznymi. Istotnym elementem refleksji jest ukazanie metody stosowanej podczas działalności misyjnej w wymiarze dialogu i kaznodziejstwa jako istotnych, pozbawionych prób siłowych prac kerygmatycznych. Podstawą niniejszego rozdziału jest część pierwsza *Tekstu Źródłowego*, czyli *Teologia wiary chrześcijańskiej*, do którego częściowo odnoszono się też w rozdziale pierwszym.

W **rozdziale czwartym** rozpoczyna się „konkretyzacja rosyjska”, ze szczególnym uwzględnieniem czynnika etnicznego. Nie oznacza to poszerzania zasadniczego tematu o wymiar etnogenetyki, gdyż byłby to zabieg naruszający jednolitość formalną. Mało też miejsca poświęcono religiom przedchrześcijańskim, skupiając się niemal wyłącznie na szamanizmie jako reprezentatywnej religii pierwotnej obszaru syberyjskiego.

Moim pierwotnym zamiarem badawczym było prześledzenie uwarunkowań etnogenetycznych i narodowościowych, stanowiących podstawę relacji między rosyjskimi ewangelizatorami a podmiotem ewangelizacyjnym, czyli ludami pierwotnymi. Jak się wydaje, naturalna bliskość podmiotu i ewangelizatorów pochodziła z pośredniego pokrewieństwa pomiędzy uczestnikami Misji. Na razie jest to jednak hipoteza, której zamierzam poświęcić kolejną monografię.

Fenomen podmiotu ewangelizacyjnego został zatem poddany jedynie skrótowej analizie demograficznej ze szczególnym uwzględnieniem rozmieszczenia ludności, uwarunkowań lokalizacyjnych, przeszkód naturalnych i sztucznych, a także prób odwołania się do samoświadomości ewangelizowanych ludów, co stanowiło czynnik pomocniczy do ustalenia chronologicznego przebiegu Misji.

Rozdział piąty zawiera trójaspektową refleksję nad fenomenem Misji Rosyjskiej:

- aspekt pierwszy to badania nad realizacyjnymi uwarunkowaniami antropologicznymi omawianego fenomenu,
- aspekt drugi stanowi refleksja nad chronologiczno-jakościowym przebiegiem omawianego zagadnienia w relacji do Patriarchatu Moskiewskiego,
- aspekt trzeci to historyczny wymiar rozwoju Misji.

Rozdział ten ma charakter socjologiczny i historyczny zarazem. Podstawą formalną jest część trzecia *Tekstu Źródłowego*, czyli *Historia misji prawosławnych na terenie Rosji od XVII do XIX stulecia*, określona dla potrzeb naukowych jako Misja Rosyjska.

Podsumowaniem treściowym jest **rozdział szósty**, o charakterze wybitnie socjologicznym, skupiającym się zwłaszcza na cywilizacyjnym wymiarze osiągnięć Misji. Na plan pierwszy wysuwają się tu osiągnięcia w dziedzinie szkolnictwa i rozwoju życia religijnego. Nie bez znaczenia są również starania misjonarskie o kodyfikację języków tubylczych, o porządkowanie ich gramatyki i sposobu zapisu.

Zakończenie, *par excellence* teologiczne, jest formą uzupełnienia treściowego i wyrazem wdzięczności Bogu, Który jest Najważniejszym Ewangelizatorem i Opiekunem misyjnym.

Zasadniczym zabiegiem metodycznym przekazu było włączanie cytatów z *Tekstu Źródłowego* do narracji zasadniczej. *Tekst* wyodrębniony, potwierdzony przypisami stawał się tym samym równouprawnionym ingredientem, potwierdzając treści odautorskie i własne edytorskie znaczenie.

W niniejszej publikacji znajduje się zatem miejsce na połączenie kwestii współczesnych z wyzwaniem historii czy dogmatyki z praktykami pobożności. Wskazane kategorie generują jakość prawosławnego przeżywania, a w rezultacie stymulują do oceny Prawosławia jako takiego.

Generalnie rzecz ujmując monografia ma charakter teologiczny, zdominowana jest bowiem eklezjologią i refleksją nad pragmatycznym i kerygmatycznym wymiarem Pańskiego Nauczania.

Refleksja eklezjologiczna prowadzi do rozważań nad doświadczeniami kerygmatycznymi, gdzie na plan pierwszy wysuwa się religijne doświadczenie człowieka. To ono określa zakres zwiastowanych treści, to ono determinuje sposób realizacji kerygmy. Uwagi dotyczące zwiastowania Prawdy, omówione w poniższej publikacji, wydają się być ponadczasowe, przydatne także do czasów obecnych. W każdym bowiem przypadku łagodność przekazu, nacisk na dobrowolność decyzji wiary, prostota w tłumaczeniu rzeczy trudnych wykształca właściwe relacje między ewangelizatorami a odbiorcami, nazywanymi słusznie Podmiotem Misyjnym.

Prezentowana publikacja jest również swoistą syntezą dogmatyki i historii, teologii i antropologii. Tak zarysowany konglomerat ewokuje zasadniczy wymiar metodologiczny: prócz heurystyki i hermeneutyki biblijnej nie może zabraknąć w komentarzu analizy aktowej

czy komparatywnej, przy czym ograniczenia do jednego wymiaru konfesyjnego nie zapobiegają odwołaniom do wyznań innych.

Tematyka dysertacji ma też niemałe znaczenie w odniesieniu do wyjaśnienia mechanizmu cywilizacyjnego rozwoju Rosji jako Carstwa: niesione przez prawosławnych misjonarzy przesłanki cywilizacyjne, tak ściśle powiązane z religijnymi, tworzyły nową świadomość nawróconych ludów, budząc zarazem podziw u bezstronnych obserwatorów z powodu nie tylko misyjnego rozmachu, lecz także jakości przemian cywilizacyjnych.

Pomimo obecności elementów filozofii i historii, teologii i antropologii wskazana publikacja stanowi przykład gruntownego i konsekwentnego przestrzegania autonomiczności poszczególnych elementów przekazu. Przekaz ten stymuluje do zadawania pytań, także w odniesieniu do współczesności, przekaz ten pozwala także w sposób zobiektywizowany i pogłębiony spojrzeć na sprawy zapewne znane, aczkolwiek niezupełnie, zapewne uznawane, acz nie całkowicie.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych

5.1. Autorstwo monografii, publikacji naukowych w czasopismach międzynarodowych i krajowych

Przed omówioną wyżej monografią przygotowałem trzy inne studia, wysoko ocenione przez Recenzentów: chodzi o pracę magisterską i dysertację doktorską oraz niewielkie, lecz samodzielnie wydane opracowanie. Wspomniane pozycje są na etapie przygotowania do druku, a ich materiał posłużył jako baza naukowa do innych, pomniejszych publikacji, o których w stosownym miejscu.

Zainteresowania starożytnością stały już u podstaw zasugerowanego przeze mnie wyboru tematu pracy magisterskiej *Twórczość liturgiczna Świętego Andrzeja z Krety*, napisanej w roku 2002 pod kierunkiem ks. prof. dra hab. Rościława Kozłowskiego, kierownika Katedry Prawosławnej Teologii Praktycznej w ChAT. Ma ona dla mnie szczególne znaczenie, gdyż nie tylko była pierwszą większą pozycją naukową, która wyszła spod mego pióra, lecz (*last but not least*) została zadedykowana mojej Mamie jako wyraz wdzięczności za Jej „miłość, wyrozumiałość i trud włożony w wychowanie”.

Od samego początku rozumiałem, iż teologia pozostanie sztuką dla sztuki, jeśli nie będzie podbudowana praktyką duchową, wyrażoną w liturgii i życiu danej jednostki. Takie podejście stymulowało i mnie samego do usilnej pracy nad sobą, ażeby uczestnictwo w życiu Ortodoksji oznaczało zarazem autentyczne zaangażowanie w Jej duchowy rozwój i

formowanie właściwego wymiaru odpowiedzi na wyzwania współczesności i sprawiedliwą interpretację wydarzeń minionych. Niech potwierdzeniem takiego stanowiska będzie cytata z Pracy, (s. 7): „Ktokolwiek modli się w świątyni, kto upodobał sobie cerkiewne dobro, piękno świętego cerkiewnego nabożeństwa, tym samym uczestniczy już w teologii liturgicznej; uczy się i naucza, jak rozumować, jak iść przez arenę życia, posługując się modlitwą filarów Ducha, hymnami autorstwa tych, co poświęcili swoją twórczość i życie Cerkwi, konstruując porządek kolejnych etapów nabożeństwa”.

Wspomniana praca, której celem jest przedstawienie twórczości hymnograficznej św. Andrzeja z Krety, składa się prócz Wstępu, z pięciu rozdziałów, Zakończenia oraz spisu wykorzystanej Bibliografii.

W rozdziale pierwszym opisano pokrótce życie i twórczość liturgiczną św. Andrzeja.

W rozdziale drugim przeprowadzono analizę głównego dzieła Autora – *Wielkiego Kanonu Pokutnego* z uwzględnieniem jego struktury, stylu i aspektu wewnętrznego.

W rozdziale trzecim przedstawiono genezę innych kanonów postnych św. Andrzeja, a w rozdziale czwartym omówiono jego kanony paschalne.

W końcowym rozdziale piątym wykazano panegiryczny dorobek św. Andrzeja z Krety. W Zakończeniu zawarto ogólne podsumowanie pracy ze szczególnym podkreśleniem znaczenia twórczości hymnograficznej omawianego Autora dla rozwoju teologii liturgicznej.

Dobrym podsumowaniem założeń i narracji omawianej pracy niech będzie cytata z Zakończenia (s. 62):

„Święty Andrzej miał wiarę żywą i kochał Chrystusa, był też prawdziwym teologiem, opiewającym w czystości swojej percepcji zbawcze dogmaty Świętej Cerkwi. Szczególnie bliski był świętemu pasterzowi Krety dogmat o dwóch naturach Pana naszego Jezusa Chrystusa. Przyjęcie ciała ludzkiego przez Boga naszego wskazuje, że jedna jest tylko droga zbawienia ludzi – w Chrystusie. Być może obszerniej niż inni teologowie arcypasterz kreteński mówi o tym, jak szuka, jak pragnie Chrystus zbawienia ludzi, nie tylko bliskich Mu, ale i dalekich, „oddalonych” od Niego. Teologizuje św. Andrzej także na temat Trójcy Świętej, przedwiecznego pochodzenia Syna od Ojca, wskazując, że „Syn nie ma początku, jest współistotnym z Ojcem, jako zorza w świetle”.

(s. 63) „Należy uznać też w arcypasterzu Krety nauczyciela wewnętrznego życia duchowego. Wołając do człowieka i do jego sumienia, święty ojciec mówi o konieczności (s. 64) skruchy i wykorzenienia grzechu. /.../ Święty Ojciec opisuje drabinę cnót, po której wznosi się człowiek w pracy nad swoim sercem. Takie działanie duchowe jest niezbędne – poprzedza widzenie przez człowieka granic życia duchowego”.

Ważnym etapem rozwoju naukowego była napisana w roku 2012, w dziesięć lat po zaistnieniu pracy magisterskiej, rozprawa doktorska *Ascetyczny wymiar chrześcijańskiej pokuty. Studium historyczno-patrystyczne*, promotorem której był ks. prof. dr hab. Józef Naumowicz. Była ona kontynuacją zarysowanego wcześniej profilu badawczego, wskazując tym razem na istotę eklezjalnej odnowy duchowej realizującej się w sakramencie pokuty, zwanym często sakramentem pojednania. Dzięki temu sakramentowi realizuje się zasadnicze zadanie, stanowiące też ontologiczną własność eklezjalno-teologiczną: dzieło posługi pojednania, złecone ludziom. W tym „zleceniu” jawi się „priorytet człowieka”, którego Chrystus stawia w centrum Swego zbawczego działania.

Sakrament pokuty kontekstualizowano również w aspekcie antropologicznym. Przekaz patrystyczny, pryncypia ascezy są przecież wspólnym dziełem Boga i człowieka. Kenoza Chrystusa, łagodność Sługi Adonai to szczególne symbole towarzyszące realizacji omawianego sakramentu. Niechaj pracę tę przybliży kilka cytatów z recenzji i opinii.

Omówienie recenzji ks. dra hab. Tadeusza Kołosowskiego, prof. UKSW, kierownika Katedry Historii Wczesnochrześcijańskiej Literatury Łacińskiej w Instytucie Nauk Historycznych Wydziału Nauk Historycznych i społecznych UKSW:

Temat i cel pracy

Autor ma na względzie pojmowanie pokuty jako nawrócenia, zmianę sposobu myślenia, radykalną przemianę życia, co prowadzi do pokuty i sakramentalnego pojednania z Bogiem. W związku z takimi założeniami ks. Recenzent proponuje uzupełnienie tytułu o wymiar *soteriologiczny* zagadnienia.

„Źródła do analizy patrystycznej pochodzą od autorów greckich i bizantyjskich, których teksty gromadzi *Patrologia Graeca*. Przeważają Ojcowie Wschodu, związani z tradycją monastyczną, acz w rozdziale pierwszym autor nie zapomina o Ojcach Zachodnich – od Tertuliana po św. Grzegorza Wielkiego”.

Struktura treści

Pięć rozdziałów

Rozdział pierwszy – zarys dziejów sakramentu pokuty (*mysterion*) w aspekcie duszpasterskim, prawnym, sakramentalnym i wychowawczym.

Rozdział drugi – znaczenie sakramentu pokuty w teologii patrystycznej i prawosławnej. Pojęcie grzechu, roli skruchy, osobistej przemiany pokutującego, rachunku sumienia i wyznania win.

Rozdział trzeci – przeszkody i środki wspomagające w praktykowaniu pokuty. Przeszkody: zły duch, nadużywanie Bożej cierpliwości, zwlekanie ze spowiedzią, poczucie wstydu, rozpacz.

Środki wspomagające: pomoc Boga, osobiste zaangażowanie człowieka, pomoc Kościoła, rola walki duchowej.

Rozdział czwarty – liturgiczny wymiar sakramentu – rola szafarza, różne formy spowiedzi, kwestie przygotowania do sakramentu. Poruszony jest również duchowy i pastoralny wymiar spowiedzi.

Rozdział piąty – owoce pokuty w życiu doczesnym i przyszłym człowieka.

Koncentracja autorska na ukazaniu zbawczego wymiaru pokuty.

Recenzja prof. dra hab. Antoniego Mironowicza

„Przy tego typu rozprawie nie jest możliwe wyznaczenie przedziałów czasowych. Taka cezurka wskazuje na dobre zrozumienie przez autora istoty omawianego zagadnienia i jego uniwersalny, ponad epokowy charakter”.

Wstęp jest merytorycznym wprowadzeniem ukazującym miejsce pokuty w życiu Kościoła i każdego chrześcijanina. Dopiero w końcowym fragmencie omówiono zawartość rozprawy.

Zakończenie nie jest podsumowaniem wniosków wynikłych z zaprezentowanych ustaleń, a stanowi dalsze rozważanie istoty pokuty jako etyczno-egzystencjalnej kategorii chrześcijaństwa. Rozważania te można uznać za wnioski końcowe.

Doktorant w Bibliografii zawarł niemal kompletne zestawienie prac badaczy polskich i obcych, których dorobek pozwolił na opracowanie tematu.

Wartym podkreślenia jest wykorzystanie szerokiej bazy źródłowej. Na szczególną uwagę zasługuje wykorzystanie pism Ojców Kościoła i traktatów świętych rosyjskich. Źródła te wskazują, iż bez pokuty nie ma zbawienia.

W rozdziale pierwszym ujawniono sięgający czasów biblijnych rodowód sakramentu. Na uwagę zasługuje apostolski wymiar sprawowania tego sakramentu. W nauczaniu apostolskim nie ma mowy o pokucie kanonicznej ani o pojednaniu w wymiarze instytucjonalnym. Zawsze nawrócenie jest aktem grzesznika pragnącego pojednać się z Bogiem i innymi ludźmi.

Za szczególnie wartościowy należy uznać fragment pracy, który porusza problem wychowania chrześcijańskiego przez pokutę w szkole aleksandryjskiej (przykład św. Klemensa Aleksandryjskiego).

Równie interesujący jest fragment rozprawy ukazujący uleczenie grzechu przez pokutę, tj. uzdrowienie z grzechu przez duchową przemianę.

Jestem pełen podziwu dla autora rozprawy za wszechstronną prezentację patrystycznego ujęcia zagadnienia.

Za wielce interesujący należy uznać podrozdział zatytułowany „Stopnie pokuty”. Doktorant umiejętnie stosuje cytaty z nauczania Ojców Kościoła, ażeby potwierdzić pogląd, że sama świadomość grzechu nie wystarcza, dopiero szczerą pokutą otwiera drogę do pojednania z Bogiem.

Ocena ogólna: materiał źródłowy, a zwłaszcza cytowane fragmenty pism Ojców Kościoła, dają ogromne pole do interpretacji, upoważniają do określenia roli i owoców pokuty w życiu doczesnym i wiecznym. Sam autor wielokrotnie przyznaje, że w tekstach Ojców Kościoła nie ma jednoznacznych stwierdzeń, ale dają one podstawę o zrozumienia czym jest pokuta i że jest ona niezbędnym elementem wiodącym do Eucharystii i zbawienia”.

Z opinii ks. prof. dra hab. Romana E. Rogowskiego z PWT Wrocław:

Podkreślenie wartości przeprowadzonych badań w kontekście mniejszego obecnie zainteresowania powyższym sakramentem.

„Ogólnie należy stwierdzić, że rozprawa, która na polskim forum jest aktualna, a ze względów pastoralnych bardzo potrzebna, prezentuje się jako studium na poważnym poziomie naukowym i stanowi do pewnego stopnia *novum* w polskiej literaturze. Ze względu na walory metodologiczne, a zwłaszcza treściowe zasługuje na wersję wydawniczą”.

Z opinii ks. biskupa, prof. ChAT, dra hab. Jerzego (Pańkowskiego):

„Autor trafnie odebrał intencje pokuty podkreślając, iż *nie jest ona problemem społecznym albo psychologicznym i nie polega na ułożeniu sobie bezkonfliktowego życia. Pokuta jest etyczno-egzystencjalną kategorią chrześcijanina.*

Merytoryczną wartość pracy wzbogacają również udane komentarze do przytaczanych fragmentów w formie cytatów. Świadczą one o dobrym przygotowaniu Doktoranta, który odczytuje znacznie więcej, niż niesie w sobie treść tytułu. Autor nie boi się stawiać trudnych pytań, często porusza kontrowersyjne kwestie związane z sakramentem spowiedzi, nie waha się przy próbie znalezienia na nie odpowiedzi, możliwej do zaakceptowania we współczesnych czasach.

Praca jest ważnym osiągnięciem naukowym, przede wszystkim ze względu na całościowe spojrzenie na problem pokuty w życiu człowieka”.

Do monografii można też zaliczyć niewielką, liczącą niespełna 16 stron broszurę *Historyczno-liturgiczna analiza Kanonu Pokutnego*, Warszawa 2009.

Z Opinii wydawniczej ks. prof. dra hab. R. E. Rogowskiego, z PWT Wrocław:

„Autor w artykule wykazuje nie tylko dobrą znajomość metody analitycznej i głęboką znajomość analizowanego tematu, ale także komunikatywny język i praktyczne zastosowanie takiej analizy. Artykuł odznacza się wybitnie charakterem naukowym, a jednocześnie stanowi poważny wkład w proces zaznajamiania z myślą Kościoła Wschodniego wszystkich chrześcijan”.

Z Opinii wydawniczej ks. prof. dra hab. Józefa Naumowicza:

„Całe opracowanie jest napisane w sposób kompetentny, a zarazem interesujący i sugestywny. Wyczerpuje podjęty temat. Dobrze się je również czyta. Ma charakter naukowy”.

Zarysowane powyżej kwestie stanowiły oś rozwoju mentalnego i duchowego, towarzysząc podczas przygotowań do dysertacji, jak i po dokonaniu jej obrony. Zagadnienia teologiczne staram się rozumieć dogłębnie, z tego względu zwróciłem się w stronę dogmatyki (a zwłaszcza eklezjologii), teologii duchowości i istotnych komentarzy patrystycznych.

Działania w owych trzech zarysowanych obszarach nie ograniczam jednak wyłącznie do myśli i zdobyczy ortodoksyjnej: skoro mianem *katolikos* określić można zarówno eklezjalną rzeczywistość Wschodu i Zachodu, skoro dokonało się wzajemne zdjęcie wzajemnych anatem to zwłaszcza nam, teologom nie wolno zapominać o „obu płucach Eklezji”.

Oczywiście, zdaję sobie sprawę, iż na tym polu istnieją obiektywne przeszkody, których pryncypialność odniósłbym najpierw do generalnej (są bowiem wyjątki) nieznajomości języka cerkiewnosłowiańskiego na Zachodzie i języka łacińskiego (są bowiem wyjątki) na Wschodzie, a także do dającego się zauważyć w ostatnich latach przykładów zbytnej autonomizacji poszczególnych wyznań, co na pewno nie pozwala na dynamiczny proces wymiany myśli i rozwój praktyki ekumenicznej, mimo jednoznacznych deklaracji.

Działalność teologiczna stanowi istotny krwiobieg w życiu eklezjalnym, nie może więc stanowić wartości samej dla siebie. Lektura dobrych pozycji wydawniczych, jak najbogatszej oferty czasopism nie pozostanie bez wpływu na wzrost sukcesów duszpasterskich.

I temu pragnę służyć. A potwierdzeniem wskazanych myśli niech będzie chronologicznie uporządkowany zestaw drobniejszych publikacji.

Artykuł *Łaska Boża i jej aspekt soteriologiczny*, Cerkiewny Wiestnik nr 4 (2008), s. 51-55;

Artykuł omawia następujące zagadnienia: atrybuty Łaski, Jej niezbędność w dziele zbawienia, Jej relacja do wolności człowieka. „Przykazanie Chrystusowe nie jest normą etyczną, lecz zawiera w sobie życie wieczne” (s. 54).

Z recenzji wydawniczej ks. prof. dra hab. Romana E. Rogowskiego, PWT Wrocław

Z punktu widzenia teologii prawosławnej [autor dokonuje analiz] prawidłowo, zgodnie z wymogami Ortodoksji, przytaczając przy tym Pismo święte i pisma Ojców Kościoła. Poważnym walorem artykułu jest komunikatywny język.

Należy podkreślić wartość zarówno teologiczną, jak i egzystencjalną, praktyczną artykułu.

Z Opinii wydawniczej ks. prof. dra Rościława Kozłowskiego, ChAT w Warszawie:

Przedstawiony artykuł autora posiada walory naukowo-poznawcze, może być opublikowany w prawosławnym wydawnictwie teologicznym i potraktowany jako wstępne rozważania spekulatywne na tematy związane z sakramentologią prawosławną.

Artykuł *Kościół Chrystusowy w aspekcie dogmatyczno-katechetycznym*, Elpis, z. 19-20 (2009), s. 223-245;

Z recenzji wydawniczej ks. bpa Jerzego (Pańkowskiego) prof. ChAT: „Wykorzystana literatura nie budzi zastrzeżeń. Praca spełnia kryteria przyczynków naukowych i może być publikowana. Ponadto uzupełnia dorobek studiów doktoranckich Autora”.

Z opinii ks. prof. dra Józefa Naumowicza:

„Myśl jest dobrze rozwinięta, umotywowana i uzasadniona cytatai z Pisma Świętego i pism Ojców Kościoła, które są właściwie dobrane. Autor posługuje się głównie argumentacją biblijną i patrystyczną, chociaż cytuje także opracowania współczesne. To biblijne i patrystyczne ujęcie jest wartością tego opracowania.

Artykuł ma charakter naukowy. Zasluguje na publikację ze względu na wartości merytoryczne i formalne”.

Artykuł *Opatrzność Boża w teologii Kościoła prawosławnego*, Rocznik Teologiczny ChAT LII, z. 1-2 /2010, s. 293-315;

Z opinii wydawniczej ks. prof. dra han. Józefa Naumowicza:

„Myśl jest dobrze rozwinięta, umotywowana i uzasadniona licznymi cytatai Pisma Świętego i pism Ojców Kościoła, które są właściwie dobrane. Autor posługuje się głównie

argumentacją biblijną i patrystyczną, chociaż cytuje także opracowania współczesne. To biblijne i patrystyczne ujęcie jest wartością tego opracowania.

Artykuł ma charakter naukowy. Zasluguje na publikację ze względu na wartości merytoryczne i formalne”.

Artykuł *Zmartwychwstanie Chrystusa w nauce Kościoła Prawosławnego*, Wrocławski Przegląd Teologiczny, nr 1 (2014), s. 7-20;

„Tajemnica Zmartwychwstania Chrystusa jest ośrodkiem życia i myśli wszystkich chrześcijan, którzy wypracowali w chrześcijaństwie wielkie bogactwo różnorodnych sposobów jej przeżywania, niewyczerpaną wręcz różnorodność tendencji, akcentów i form wyrosłych z nurtu wielkanocnej tradycji eklezjalnej /.../ Tajemnica rezurekcyjna nie da się zawłaszczyć jednemu tylko wyznaniu” (s. 7).

Artykuł *Historyczno-egzegetyczny aspekt prezentacji cudu w Kanie Galilejskiej (J 2, 1-11)*, Studia Pelplińskie 2015, s. 9-18;

Z Opinii wydawniczej ks. prof. dra hab. J. Naumowicza:

„Artykuł ma charakter opracowania naukowego. Zasluguje na publikację ze względu na wartości merytoryczne i formalne”.

Artykuł *Mistyka św. Serafina z Sarowa i św. Franciszka z Asyżu*, Elpis t. 17 (2015), s. 87-91;

Z recenzji ks. prof. Józefa Naumowicza:

„Artykuł zestawia dwie wielkie postacie duchowości Wschodu i Zachodu. Cały wywód jest interesujący, rzeczowy, oparty na tekstach źródłowych, jak też na dobrze dobranych opracowaniach. Jego walorem jest także nowatorski pomysł zestawienia św. Serafina i św. Franciszka.

Jest to opracowanie o charakterze naukowym. Zasluguje na publikację ze względu na wartości merytoryczne i formalne, jak też ze względu na podjętą tematykę”.

Z recenzji ks. prof. dra hab. R. E. Rogowskiego:

„Praca Mirosława Białousa jest próbą wykazania – mimo różnic – pewnej jedności. Te różnice wynikają z różnych źródeł. Autor jest dobrze przygotowany do ich ocen, czego wymownym dowodem są ostatnie zdanie kończące pracę: To, co nas zbliża i łączy – to Chrystus”.

Artykuł *Święty Ewangelista Jan Teolog*, *Ateneum Kapłańskie* 165 (2015), z. 1 (638), s. 144-148.

„[Apostoł] żył Miłością, żył dla Miłości, nigdy jednak nie przelał jej na życie rodzinne, co jednoznacznie potwierdzają Ojcowie Kościoła” (s. 145).

Artykuł *Wielki Kanon Pokutny świętego Andrzeja z Krety znakiem nawrócenia. Refleksja antropologiczna*, *Communio* nr 3-4 (2015), s. 203-218;

Artykuł *Angelologia Dionizego Areopagity w świetle pisma De Divina Hierarchia*, *Warszawskie Studia Pastoralne*, nr 3 (2016), s. 179-193;

„Wybór tematu niniejszego artykułu nie jest dziełem przypadku, lecz ma na celu zwrócenie uwagi Odbiorców na zagadnienie mało obecne we współczesnej refleksji teologicznej” (s. 179).

Artykuł *Antropologiczne podstawy przeobstwienia według św. Maksyma Wyznawcy*, *Warszawskie Studia Pastoralne* nr 1 (2016), s. 73-88;

„Powodem zaistnienia niniejszego artykułu jest osobista fascynacja autorską postacią św. Maksyma Wyznawcy (580-662), który sytuuje się niemal pośrodku drogi rozwojowej hezychazmu, zapoczątkowanego w drugim wieku po Chrystusie” (s. 73).

Artykuł *Fenomen religii Prasłowian* *Elpis* t. 18 (2016), s. 145-152;

Z recenzji wydawniczej ks. prof. dra hab. Romana Rogowskiego:

„Jeżeli filozofia religii stawia zasadę, że człowiek jest z natury ‘stworzeniem religijnym’, to omawiany artykuł jest tego dowodem, gdyż rzeczywiście Prasłowianie byli na swój sposób religijni, gdyż *byli otwarci na religię w każdej dziedzinie swej egzystencji*.

Jednak temat –zasadniczy dla filozofii religii był tak rozproszony i tak słabo pogłębiony, że nie odgrywał zasadniczej roli. Dopiero praca Mirosława Białousy stanowi zwarty system prawd religijnych Prasłowian – i dlatego tym bardziej zasługuje na uwagę i na publikację”.

Artykuł został przyjęty bez poprawek.

Artykuł *Rozum i wiara w interpretacji współczesnych teologów prawosławnych*, *Communio* nr 21 (2015), s.69-85.

„Kwestia stanowiąca centrum tematyczne niniejszego artykułu z pozoru tylko wydaje się truizmem. Relacja między rozumem i wiarą, innymi słowy, między poznawaniem a zaufaniem Bogu w obecnej dobie nie wydaje się problemem, aczkolwiek rozliczne historyczne próby podejścia do wskazanej kwestii predestynują go do rangi takiego problemu” (s. 69).

Artykuł *Wybrane zagadnienia teologii pokuty na podstawie tradycji patrystycznej*, Warszawskie Studia Pastoralne, nr 2 (2016), s. 119-137;

„Zagadnienia pokutne jako najistotniejsze dla życia chrześcijańskiego domagają się wyważonej refleksji i analizy teologicznej, w przeciwnym razie mogą stać się już to przedmiotem (często uzasadnionego) lęku, zwłaszcza ze strony doświadczonego wcześniej lub bardziej traumatycznym przeżyciem penitenta, z drugiej zaś przedmiotem kpiny bądź niesmacznego dowcipu kabaretowego” (s. 119).

5.2. Działalność wykładowa

Wystąpienia publiczne o charakterze wykładowym nie zajmowały pryncypialnego miejsca w moim życiu naukowym – większą aktywność w tej mierze odnotować mogę w obszarze popularyzacji i działalności katechetycznej.

Dnia 13 listopada 2008 roku w Zespole Szkół im. Orła Białego w Kobylanach wygłosiłem referat na temat *Burzenie cerkwi na południowym Podlasiu i Chełmszczyźnie*. Wykład ten był wydarzeniem edukacyjnym przeznaczonym dla klas gimnazjalnych. Pozytywne przyjęcie, mimo „trudnego wieku młodzieży” i niełatwego tematu potwierdziła pani Dyrektor, mgr Bożena Konieczka.

Dnia 2 września 2009 roku w Zespole Szkół im. Wł. St. Reymonta w Małaszewiczach wygłosiłem referat na temat *Wpływ II wojny światowej na losy Kościoła Prawosławnego w Polsce* przeznaczony dla uczniów klas licealnych. Mimo akademickiego poziomu wzbudził on zainteresowanie także słabszych uczniów, którzy jeszcze w trakcie przerwy zasypywali mnie pytaniami, wykazując się wysokim poziomem wiedzy historycznej, a zwłaszcza batalistycznej. Potwierdza to p. Dyrektor, mgr Mieczysław Romaniuk.

Dnia 7 lutego 2010 podczas spotkania studentów w auli parafialnej Parafii św. Jana Klimaka w Warszawie wygłosiłem prelekcję na temat: *Pokajanie. Dar odpuszczania grzechów. Przygotowanie do spowiedzi i rekolekcji wielkopostnych, Kanon św. Andrzeja, arcybiskupa Krety*, co poświadcza proboszcz, ks. mitrat Mikołaj Lenczewski. Wykład ten stanowił ujętą w formę homiletyczną refleksję zawartą w pracy doktorskiej. Spotkał się on z

entuzjastycznym przyjęciem Uczestników spotkania, którzy przy pomocy licznych pytań pragnęli zgłębić zagadnienie, stanowiące także sedno ówczesnych mych zainteresowań.

6. Omówienie osiągnięć dydaktycznych i popularyzatorskich

6.1. Aktywność organizacyjna

Również i w tej dziedzinie nie odnotowuję zbyt wielu osiągnięć, gdyż realizując swe zadania zawodowe i duchowe jestem nieco ograniczony pod względem czasu, który jednak wykorzystuję też na zainteresowania pośrednie (za pomocą mediów) organizowanymi przez różne podmioty konferencjami i innymi zjazdami naukowymi, co pozwala mi na skuteczne rozeznanie w życiu naukowym naszej Cerkwi, a także innych wyznań.

Nie oznacza to, z drugiej strony, całkowitego braku osobistego zaangażowania w tym względzie. Uczestniczę czasami (*incognito*) w rozmaitych przedsięwzięciach o charakterze ekumenicznym, organizowanym m.in. przez naszą Akademię, staram się też mieć na uwadze inne poczynania eklezjalne innych wyznań, w tym także rzymskiego katolicyzmu. Jeszcze raz powiem, iż rozszerzenie ideowe na inne wyznania uważam za rzecz owocną i wręcz uzdrawiającą nie tylko prawosławne życie religijne.

Niech przykładem mego zaangażowania będzie aktywne uczestnictwo (dnia 9 lutego 2010 roku) w spotkaniu studentów uczelni wyższych oraz młodzieży pracującej. Miejsce spotkań: aula parafialna Parafii św. Jana Klimaka Pustelnika w Warszawie na Woli PAKP. Prowadzącym był ks. mgr Piotr Kosiński.

6.2. Aktywność dydaktyczna

Aktywność w tym wymiarze ogranicza się do wydajnej pracy apostołskiej, w tym katechetycznej. Również i ja, idąc za przykładem dawnych rosyjskich ewangelizatorów, staram się bez nacisku przekonać słuchaczy do wierności Nauce Pańskiej i do aktywnego uczestnictwa w Dziale Ewangelizacji.

Jako kustosz zabytkowego Cmentarza Prawosławnego mam możliwość nie tylko prowadzenia kerygmy, lecz także poznawania z autopsji prawd egzystencjalnych. Groby mówią same, są niby kamienie, co wyręczą ludzi, gdy owi zamilkną, nie uznając za stosowne zwiastować Pana. Asysta przy każdym wykopanym miejscu grzebalnym uczy nie tyle znikomości życia, co wielkoduszności Niebiańskiego Ojca, cierpliwie oczekującego na przybyśców, Swe dzieci.

Przekazu ewangelizacyjnego nie staram się też prowadzić z pozycji „lepiej poinformowanego”. Mam nadzieję, że moje własne odniesienia do Ojca staną się prawdziwym, autentycznym świadectwem wiary.

6.3. Popularyzacja nauki

Jednocześnie nie zapominam o teologicznym wymiarze tego przekazu. Doświadczenia katechetyczne, jakimi od 2010 roku dysponuję pozwalają mi na umacnianie młodzieży w przekonaniu, iż lekcja religii nie musi być, aczkolwiek tak się zdarza, ani nudnym, ani tym bardziej pozbawionym naukowego podłoża przekazem. Swoje spotkania z młodzieżą zawsze podbudowuję dogmatycznie, mniemając, iż jest to „najbezpieczniejszy” i najpełniej informujący o Chrystusie przekaz.

Praca na cmentarzu zabytkowym pozwala mi także na sporadyczny udział w różnych ekspertyzach, dotyczących wieku, stylistyki, autorstwa poszczególnych grobów. Nie odnotowuję ich jednak, traktując je bardziej jako część własnej pracy etatowej, aniżeli działalność naukową.

dr Miroslaw Dąbrowski